

УДК 373.5.016:94(477)

Дмитро Пузіков

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Сучасна особистість має бути здатна і готова до конструктивного досягнення успішної життєдіяльності в мінливих суспільно-економічних умовах, самостійного і свідомого вирішення складних життєвих завдань, породжених інформаційними, економічними, соціальними, політичними, культурно-релігійними процесами третього тисячоліття.

Компетентнісний підхід в освіті виник як реакція на потребу суспільства і роботодавців у такій особистості, у громадянині й фахівці, здатному успішно розв'язувати власні життєві проблеми, брати продуктивну участь у розв'язанні суспільних проблем. Забезпечення реалізації цієї потреби вимагає формування здатності особистості до пізнання, визначення й осмислення цих проблем, самостійного і творчого вирішення складних життєвих завдань, які постають в процесі досягнення життєвої проблеми. Тобто забезпечення формування життєвої компетентності особистості, яка стає умовою як її успішної, гармонійної життєдіяльності, так і конструктивного перетворення і гармонійного розвитку нашого суспільства.

Формування життєвої компетентності старшокласників може і повинно здійснюватися засобами кожного навчального предмета, який вивчається в старших класах сучасного загальноосвітнього навчального закладу. Навчання кожного з них може забезпечувати виховання і розвиток важливих особистісних якостей учня, формування відповідних компонентів його життєвої компетентності. Однак, на нашу думку, процес навчання історії України має найкращі можливості для формування життєвої компетентності старшокласника.

Одним з ключових питань формування життєвої компетентності старшокласників у процесі навчання історії України є оцінювання результатів цієї діяльності, без якого неможливо забезпечити її належну якість та вдосконалення. Тому, на нашу думку, визначення і обґрунтування критеріїв, показників і рівнів сформованості життєвої компетентності старшокласників у процесі навчання історії України є достатньо актуальною темою наукового дослідження, розкриття якої сприятиме формуванню життєвої компетентності учнів старших класів у процесі їхнього навчання в загальноосвітньому навчальному закладі.

Проблематика формування життєвої компетентності, поняття, сутність і структура цієї складної властивості особистості досліджувалася багатьма вченими, наприклад: Н. А. Пустовіт [3], О. І. Пометун [2 та ін.],

І. Г. Єрмаковим, Т. І. Єрмаковим, Л. В. Сохань та [1 та ін.], І. П. Ящук [5] та ін. У науковій і науково-методичній літературі знайшло відображення питання формування життєвої компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів у процесі навчання історії, наприклад, у роботах О. І. Пометун [2 та ін.], Г. О. Фреймана [4] та ін. Однак, на жаль, проблематика оцінювання сформованості життєвої компетентності учнів, питання критеріїв, показників і рівнів сформованості їхньої життєвої компетентності не отримали належної уваги у вітчизняних і зарубіжних наукових дослідженнях.

Метою цього дослідження є визначення і обґрунтування критеріїв, показників і рівнів сформованості життєвої компетентності старшокласників у процесі навчання історії України. Реалізація поставленої мети зумовлює необхідність вирішення таких завдань:

- визначення структурних компонентів життєвої компетентності старшокласників, які формуються в процесі навчання історії України та розкриття їхнього змісту;
- визначення критеріїв та показників сформованості життєвої компетентності старшокласників у процесі навчання історії України;
- обґрунтування рівнів сформованості життєвої компетентності старшокласників у процесі навчання історії України, визначення їхніх складових.

На основі аналізу дефініцій поняття «життєва компетентність особистості» ми можемо дати його власне визначення: *життєва компетентність* – це складна властивість особистості, яка інтегрує її ціннісно-мотиваційні, когнітивні та діяльнісно-процесуальні конструкти, які забезпечують здатність людини до продуктивного визначення і вирішення складних завдань життєвого самовизначення і самоздійснення, оптимальної організації життєвого шляху.

Аналіз наукової і науково-методичної літератури, яка присвячена визначенню структури життєвої компетентності особистості, формуванню ключових компетентностей учнів старших класів у процесі навчання історії України, дає нам змогу виділити такі компоненти життєвої компетентності старшокласників, які формуються в процесі навчання історії України, розкрити їхній зміст:

- *ціннісно-мотиваційний компонент* життєвої компетентності старшокласників, який розглядаємо як систему усвідомлених ціннісних орієнтацій, мотивів і цілей особистості, які дають їй змогу успішно визначати і здійснювати своє життя;
  - *когнітивний компонент* життєвої компетентності старшокласників, який визначаємо як систему знань про теорію і практику пізнання і самопізнання, прогнозування, визначення, раціональної організації і здійснення життя;
  - *діяльнісно-процесуальний компонент* життєвої компетентності
-

старшокласників, який розглядаємо як систему вмінь і навичок, комплекс набутих способів дій з пізнання, прогнозування, визначення, раціональної організації і здійснення власного життя.

Відповідно до вказаних компонентів життєвої компетентності старшокласників визначаємо три критерії сформованості цієї складної властивості особистості учня в процесі навчання історії України: ціннісно-мотиваційний, когнітивний і діяльнісно-процесуальний критерій.

Визначення рівнів сформованості життєвої компетентності старшокласників у процесі навчання історії України за вищезазначеними критеріями вимагає виділення відповідних показників за кожним із них, що було здійснено нами на основі аналізу наукової і науково-методичної літератури.

Показниками сформованості життєвої компетентності старшокласників у процесі навчання історії України за ціннісно мотиваційним критерієм є наявність в учнів відповідних інтересів, мотивів і ставлень: інтересу до визначних постатей історії України; емоційно-оцінного ставлення до життєвої компетентності історичних діячів; ціннісно-оцінного ставлення до життєвих подій і життєвого шляху відомих діячів і пересічних учасників історичного процесу; оцінного ставлення до чинників, які впливали на життєві події і життєвий шлях відомих діячів і пересічних учасників історичного процесу; умотивованості до визначення життєвих цілей і завдань, елементів життєвого проекту історичних діячів; бажання аналізувати, порівнювати і співвідносити своєї життєвої перспективи з життєвим шляхом історичних діячів; прагнення вивчати і застосувати досвід історичних діячів щодо самопізнання.

Показниками сформованості життєвої компетентності старшокласників у процесі навчання історії України за когнітивним критерієм є сформованість в учнів знань про: способи знаходження і опрацювання інформації про життєвий шлях історичного діяча на основі різних джерел; значущість життєвої компетентності особистості для успішної життєдіяльності в складних життєвих та історичних умовах; основні чинники і шляхи розвитку життєвої компетентності історичних діячів; життєві цілі і завдання, життєві плани історичних діячів; чинники (зокрема – норми поведінки, культурні традиції тощо), які сприяли/заважали історичним діячам реалізувати свій життєвий проект (життєві цілі і завдання, плани), досягти успішної життєдіяльності; досвід самоорганізації, самовиховання і самонавчання історичних діячів, шляхи застосовування цього досвіду у власному житті.

Нарешті, показниками сформованості життєвої компетентності старшокласників у процесі навчання історії України за останнім, діяльнісно-процесуальним, критерієм є сформованість в учнів умінь: аналізувати і оцінювати інформацію про досвід життєвого шляху історичних діячів, їхні життєві ситуації; здійснювати критичний аналіз і

оцінювання життєвих цілей і планів історичних діячів; порівнювати і співвідносити інформацію про життєві цілі і плани, життєвий шлях історичних діячів з уявленнями про власну життєву перспективу, своїми життєвими цілями і планами; виділяти елементи життєвих цілей і планів історичних діячів, які придатні для застосування в розбудові своїх; виділяти сприятливі та несприятливі чинники, які впливали на життєвий шлях історичних діячів; визначати й характеризувати зміст і наслідки впливу сприятливих і несприятливих чинників на життєвий шлях історичних діячів; аналізувати і оцінювати наслідки реалізації життєвих цілей і завдань історичних діячів; критично аналізувати досвід самоорганізації, самовиховання і самонавчання історичних діячів.

Визначення рівня сформованості життєвої компетентності конкретного старшокласника в процесі навчання історії України передбачає аналіз та оцінювання його результатів навчання історії України за всіма вищезазначеними показниками.

Отже, складниками рівнів сформованості життєвої компетентності старшокласників у процесі навчання історії України є:

- інтереси, мотиви, ставлення учнів старших класів, сформовані в процесі навчання історії України, які пов'язані з прагненням старшокласників вивчати, критично оцінювати і застосувати у власному житті найкращий досвід життєдіяльності історичних діячів України;
- знання учнів про життєдіяльність видатних історичних діячів і пересічних учасників історії України, шляхи пошуку, опрацювання і застосування цієї інформації для успішної розбудови власного життя;
- вміння учнів шукати, вивчати, опрацьовувати й застосовувати корисний досвід життєдіяльності видатних історичних діячів і пересічних учасників історії України у власному житті.

Результати аналізу наукової літератури і здійснене емпіричне дослідження сучасного стану формування життєвої компетентності старшокласників у процесі навчання історії України (констатувальний експеримент) дають нам підстави для визначення чотирьох рівнів сформованості життєвої компетентності старшокласників у процесі навчання історії України: високого, середнього, базового і низького. Для кожного з наведених рівнів сформованості життєвої компетентності старшокласників у процесі навчання історії України характерне відповідне якісне поєднання вищезазначених показників сформованості цієї складної властивості особистості:

Високий рівень сформованості життєвої компетентності старшокласників у процесі навчання історії України передбачає наявність вираженого інтересу до визначних постатей історії України; вираженої умотивованості до визначення життєвих цілей і завдань, елементів життєвого проекту історичних діячів, до аналізу, порівняння і

співвіднесення своєї життєвої перспективи з їхнім життєвим шляхом, до вивчення і застосування їхнього досвіду самопізнання; сформованого ставлення учнів старших класів до життєвої компетентності історичних діячів, до життєвих подій і життєвого шляху відомих діячів і пересічних учасників історичного процесу, до чинників, які впливали на їхні життєві події і життєвий шлях; сформованість знань про способи знаходження і опрацювання інформації про життєвий шлях історичного діяча на основі різних джерел, знань про значущість життєвої компетентності особистості для успішної життєдіяльності в складних життєвих та історичних умовах, знань про основні чинники і шляхи розвитку життєвої компетентності історичних діячів, про їхні життєві цілі і завдання, життєві плани, про чинники (суспільні та особистісні), які сприяли/заважали історичним діячам реалізувати свій життєвий проект (життєві цілі і завдання, плани), досягти успішної життєдіяльності, про досвід самоорганізації, самовиховання і самонавчання історичних діячів, шляхи застосовування цього досвіду у власному житті; сформовані вміння аналізувати й оцінювати інформацію про досвід життєвого шляху історичних діячів, їхні життєві ситуації, здійснювати критичний аналіз і оцінювання їхніх життєвих цілей і планів, порівнювати і співвідносити інформацію про їхні життєві цілі й плани, життєвий шлях з уявленнями про власну життєву перспективу, своїми життєвими цілями і планами, виділяти елементи життєвих цілей і планів історичних діячів, які придатні для застосування в розбудові своїх, виділяти сприятливі і несприятливі чинники, які впливали на життєвий шлях історичних діячів, визначати й характеризувати зміст і наслідки впливу сприятливих і несприятливих чинників на їхній життєвий шлях, аналізувати і оцінювати наслідки реалізації їхніх життєвих цілей і завдань, критично аналізувати досвід самоорганізації, самовиховання і самонавчання історичних діячів.

Середній рівень сформованості життєвої компетентності старшокласників у процесі навчання історії України характеризується поміркованим проявом відповідних інтересів, мотивів і ставлень учнів; наявністю ґрунтовних, але не повністю систематизованих знань про життєдіяльність видатних історичних діячів і пересічних учасників історії України, шляхи пошуку, опрацювання і застосування цієї інформації для успішної розбудови власного життя; сформованістю окремих загальних і високорозвинених умінь пошуку, вивчення, опрацювання і застосовування корисного досвіду життєдіяльності видатних історичних діячів і пересічних учасників історії України у власному житті.

Базовий рівень сформованості передбачає наявність окремих сформованих інтересів, мотивів і ставлень учнів, які проявляються лише в ситуаціях навчальної діяльності, які організовані вчителем; наявністю достатнього обсягу знань про життєвий шлях історичних діячів, які мають

репродуктивний характер; недостатньо вмілу діяльність з пошуку, вивчення і опрацювання досвіду життєдіяльності видатних історичних діячів.

Нарешті, *низький рівень сформованості* характеризується слабким інтересом до визначних постатей історії України; наявністю фрагментарних знань репродуктивного характеру про їхню життєдіяльність; початковим рівнем умінь знаходити і вивчати історичні матеріали, які пов'язані з досвідом життєдіяльності видатних історичних діячів і пересічних учасників історії України, без критичного опрацювання і застосовування їх у власному житті.

Висновки дослідження:

1. Формування життєвої компетентності старшокласників стає одним із важливих завдань сучасної загальної середньої освіти. Життєва компетентність – це складна властивість особистості, яка інтегрує її ціннісно-мотиваційні, когнітивні та діяльнісно-процесуальні конструкти, які забезпечують здатність людини до продуктивного визначення і вирішення складних завдань життєвого самовизначення і самоздійснення, оптимальної організації життєвого шляху.

2. Важливу роль у формуванні складових компонентів життєвої компетентності старшокласників (ціннісно-мотиваційного, когнітивного і діяльнісно-процесуального) відіграє процес навчання історії України. Визначення і обґрунтування критеріїв, показників і рівнів сформованості життєвої компетентності особистості в процесі навчання історії України дасть змогу забезпечити належну якість і удосконалювати зазначену діяльність.

3. Виходячи зі змісту компонентів життєвої компетентності старшокласника ми визначаємо три критерії сформованості життєвої компетентності старшокласників у процесі навчання історії України: ціннісно-мотиваційний, когнітивний і діяльнісно-процесуальний. На основі вищезазначених критеріїв визначено показники сформованості життєвої компетентності старшокласників у процесі навчання історії України.

4. Результати аналізу наукової літератури та емпіричне дослідження сучасного стану формування життєвої компетентності старшокласників у процесі навчання історії України дають підстави для визначення чотирьох рівнів сформованості життєвої компетентності старшокласників у процесі навчання історії України: високого, середнього, низького і базового.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням проблеми формування життєвої компетентності старшокласників у процесі шкільної суспільствознавчої освіти, визначенням і обґрунтуванням критеріїв, показників і рівнів сформованості їхньої життєвої компетентності в цьому процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Життєва компетентність особистості : науково-метод. посіб. / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. – К. : Богдана, 2003. – 520 с.
2. Пометун О. Компетентнісний підхід у сучасній історичній освіті / О. Пометун // Історія в школах України. – 2007. – № 6. – С. 3–12.
3. Пустовіт Н. А. Життєва компетентність / Н. А. Пустовіт // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук. України ; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 285.
4. Фрейман Г. Концептуальні основи формування життєвих компетентностей на уроках історії / Г. Фрейман // Історія в школах України. – 2008. – № 3. – С. 9–13.
5. Ящук І. П. Формування життєвої компетентності старшокласників загальноосвітніх шкіл України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Ящук Ірина Петрівна. – К., 2001. – 210 с.